

EL MONTSENY SEGONS EL DICCIONARI MADOZ

ANTONI PLADEVALL I FONT

Per no faltar a la vella tradició de col·laborar cada any en les Monografies del Montseny, he desenterrat del racó de vells treballs en bona part inèdits, la part referent al Montseny d'un vell estudi que vaig fer el 1984 quan preparàvem, amb els amics Joan Tous i Casals, que morí el 2003 i Josep Mª Domènech, notable bibliòfil i erudit de Terrassa l'edició de la part referent a Catalunya del *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*.

Portada del *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar* dirigit per Pascual Madoz.

Un dels fruits de l'ample corrent de la Il·lustració fou el d'estudiar i fer conèixer el món que ens envolta tan en l'aspecte geogràfic com descriptiu i així naixeren els primers diccionaris geogràfics o històrics precursors de les futures enciclopèdies d'un abast molt més ampli.

Catalunya en aquell temps vivia encara un fort retard sobre aquest moviment cultural, que en canvi imperava en altres indrets d'Europa i per això els primers grans diccionaris aparegueren Espanya endins, com ho revela el *Diccionario geográfico histórico de España*, publicat a Madrid el 1802 per instigació de l'Academia de la Historia de Madrid, del que aparegué només la part dedicada al reg-

ne de Navarra, entre els anys 1826 i 1829, Sebastian Miñano publicava, en un sol volum, el *Diccionario geográfico-estadístico de España i Portugal* i el 1845 apareixia, també a Madrid, la *España geográfica, histórica, estadística y pintoresca*, de Francisco de P. Mellado.

Més ambiciós fou el projecte del català Antoni Bergnes de las Casas (1801-1879), hel·lenista, rector de la Universitat de Barcelona (1868-1875) i editor, el qual des del 1830 dirigí una editorial a Madrid y en la que inicià el 1831 un *Diccionario geográfico universal*, fet amb la col·laboració de varis autors, que dedicà a la reina Isabel II. Aquesta obra en deu volums des del 1833 fou dirigida per Pascual Madoz, que aquell any havia retornat de França, on havia completat dels seus estudis durant els tres anys que estigué allà desterrat per liberal, aprofitant l'amnistia donada per la reina el 1833.

Retrat de Pascual Madoz.

Madoz dirigí els tres darrers volums de l'obra però descontent pel pobre contingut dels articles d'aquest diccionari, decidí ja el 1834 emprendre l'obra del seu gran diccionari que eclipsaria tots els anteriors.

Pascual Madoz Ibáñez, nat a Pamplona el 1806, fou un destacat polític i erudit, d'idees liberals, que feu els seus estudis de dret a Saragossa i completà en política i geografia els tres anys que estigué a França.

La seva vida fou molt moguda i interessant però aquí recordem només la bona part d'ella que passà a Catalunya, com advocat a Tremp, després governador de la Vall d'Aran, diputat a Corts per Lleida i governador de Barcelona el 1854. Ben aviat passà a Madrid

d'on fou també governador i ministre de finances i promulgà la llei desamortitzadora que porta el seu nom i protegí arreu el treball i la indústria amb lleis i una posició proteccionista. Com a fet destacat pel seu pas per Barcelona hi ha la seva disposició d'enderrocar bona part de les seves muralles que l'encotillaven i frenaven el seu creixement material, per aquest afer hi dedicà tots els barcelonins que estaven sense feina. Morí a Gènova el 1870 quan anava amb altres polítics a oferir el tron d'Espanya a Amadeu de Savoia.

FOTOGRAFIA J.M. PANAREDA.

Grans masies del Montseny com l'Agustí foren importants centres d'explotació dels recursos naturals. Actualment ha estat transformat en museu.

Aquí ens interessa només destacar el seu paper com erudit que va iniciar amb la conclusió del *Diccionario* de Bergnes de las Casas i haver dut a terme el gran *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, possessions aquestes que en el seu temps la majoria havien obtingut ja la seva independència.

La publicació del diccionari fou una obra molt important en el seu temps i continua essent motiu de consulta per a molts per l'obra estadística que recull en un moment que s'acabaven de crear les províncies (1833) i els partits judicials (1834), dels que ell dóna quadres sinòptics i importants notícies demogràfiques i estadístiques de gran interès per la història general i local, com aquí intentem ressaltar.

Al costat del diccionari ell publicà el 1835 el treball *Estadística de España* i és aquesta estadística la que ell utilitza en les monografies de l'obra i en els seus interessants quadres sinòptics dels partits judicials.

El seu diccionari va començar a aparèixer i editar a Madrid el 1845 i per a tal fi des de dos anys abans havia anat cercant en les diferents parts de tot l'àmbit que s'inclou en seu diccionari, un gran nombre de col·laboradors, que s'estima en 1484 col·laboradors. Ells són en bona part els responsables de la

notòria desigualtat de tractament que s'observa en les diferents entrades que formen l'obra. Així es pot comprovar en observar que algunes d'elles ofereixen notícies sucoses sobretot de les lluites que tenien lloc en el moment en què es redactava l'obra; destaquem la notícia de les greus ferides que patí el propi Madoz en les lluites entre liberals i carlins del Pallars, en concret en la tingué lloc en la població de València de la Vall d'Àneu el 1836, que és el lloc on ell fou ferit, i fins es feu córrer la veu que havia mort, o en el petit apunt d'una acció de guerra entre liberals i carlins a Viladrau pel maig de 1848 o la menció dels actes de culte religiós a Sant Celoni.

Si tenim present el gran volum d'informació que dona l'obra i els mitjans de comunicació d'aquell temps, que no és exagerat l'espai de cinc anys que van del seu inici a la seva conclusió, car el 1845 apareixia a Madrid el primer volum del *Diccionario* i el 1849 ja s'havien publicat els seus onze primers volums i a partir del mateix any es va reprendre la seva publicació amb una portada un xic modificada. L'obra, de setze volums, es va completar l'11 de maig de 1850, cosa que sorprèn atesa la seva amplitud geogràfica i la varietat i dispersió dels seus col·laboradors

El seu èxit fou molt notori i s'expandí ràpidament per tot l'estat, com ho indica el fet que no faltava en cap de les antigues biblioteques de la nació ni en moltes col·leccions privades.

FOTOGRAFIA J.M. PANAREDA

Runes d'una masia amb l'era situada al darrere de la casa, testimoni d'una activitat agrícola i ramadera present en el moment en el qual s'elaborà el Diccionario dirigit per Pascual Madoz.

Davant la impossibilitat de reproduir tot sencer *Diccionario* se n'han fet algunes edicions parcials, com es volia a Catalunya, pel 1980, segons projecte el geògraf, enginyer industrial i editor Josep Maria Puchades, el creador i director de la *Revista Catalana de Geografia*. Ell pretenia, com sovint m'havia comunicat, publicar tot el que feia referència a Catalunya però seleccionar i reproduir cada una de les entrades del diccionari que feren referència al Principat era costosa i difícil. Per dur a terme aquest propòsit es va encarregar a l'erudit i gran coneixedor del país Joan Tous i Casals, recollir de cada un dels setze volums qualsevol entrada, per lleu que fos, de tots temes catalans. Però la mort de Josep Mª Puchades i Benito el 1982 paralitzà aquell primer intent i tot seguit reprengué la idea Max Cahner, al que havia comunicat parlat en diferents ocasions d'aquell projecte, i ell tot seguit va decidir portar-lo a terme

Amb les llistes que generosament ens lliurà l'amic Joan Tous i la col·laboració de Josep Mª Domenech, terrassenc erudit i bibliòfil que tenia un exemplar perfecte de tot el Diccionari Madoz es començaren a fer fotocòpies dels articles que interessaven. Max Cahner va ampliar tot seguit l'abast o contingut de l'obra que ell decidí tirar endavant com diu la seva publicació *Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al Diccionario geográfico-esadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Com a recompensa per les meves gestions em va concedir la tasca i petit mèrit d'introduir l'obra amb un extens pròleg meu.

Gràcies als moderns mitjans de fotocòpia i d'edició l'obra té exactament el contingut i disposició de l'original, de manera que figura com a edició anastàtica. Consta de dos volums, amb la mateixa disposició de l'original amb facsímils a l'entrada de cada volum de les portades de l'obra original. El primer volum té 610 pàgines i el segon, amb la portada de la segona part de l'obra de Madoz, compta amb 621 pàgines de text i 25 pàgines d'addenda amb els noms de cada localitat segons l'obra original de Madoz i la seva grafia actual, sovint molt diferent de la del mig segle XIX.

* * *

Com a mostra del redactat de l'obra reproduïm aquí l'article sobre la muntanya del Montseny i el del poble que guarda el seu nom.

“MONSENY: montaña en la provincia de Barcelona, partido judicial de Granollers: forma parte de la gran cordillera de la Figuera, y después de pasado el valle que sirve de receptáculo al Llobregat por el O. y da dirección al Ter por el NE, se levanta entre ambos rios al grado de montaña de segundo orden. La dirección de su cresta

o punto más elevado, es de N a S y ocupa en diferentes sentidos el terreno que media des de Ntra.Sra. del Coll, sobre el Ter, hasta San Celoni, y de su cumbre salen diferentes arroyos que se pierden en la llanura de Gerona. Su punto más elevado es el Turon de la Loma á dos horas a O. de Arbucias. Las faldas de estas montañas están sembradas de lugares, aldeas y caserios, que la tienen cultivada hasta un tercio de su altura, y de allí arriba estan cubiertas de espesos bosques y arboledas, hasta la cima que se compone de peñascos y rocas.

Todos sus barrancos brotan manantiales de buena agua, y en los valles que forman los estribos de la montaña, nacen con dirección al S. el rio Tordera, y otros arroyos que se le reunen, y con dirección al N. varios riachuelos que se pierden en el Ter. En toda su extensión que pasa de 10 horas, no se hallan más que dos caminos principales que la atraviesan y algunas pequeñas veredas. El primero es el de Vich, que pasa por el Coll de Romagast, Coll de Bruch, Espinelvas, donde se divide en dos, uno que se dirige á Gerona y otro a Hostalrich. El segundo camino viene desde Vich a Viladrau, cortando el que desde Espinelvas baja a Arbucias, y sigue por el Pla de Arenas hasta Santa Coloma. Desde Villadrau hay un sendero, atravesando el Coll de Bruch de Riol, pasa por San Marsal, en donde se divide en dos: el uno con dirección a Arbucias, y el otro pasando por la mitad de la falda de la principal altura del Monseny, acaba en San Celoni. De Arbucias salen diferentes senderos que la atraviesan en todas direcciones. Ninguno de estos caminos admiten carruages y la mayor parte de ellos pueden con facilidad hacerse intransitables pues el terreno es asperísimo, particularmente su parte oriental."

Com a mostra de l'estructura o esquema que seguien tots els redactors per donar notícia o informació de cada població i terme, llevat dels de les ciutats i grans poblacions que sovint són petites monografies de varies pàgines, transcrivim aquí el del poble i municipi del Montseny, que segueix l'anterior de la muntanya.

"MONSENY o MONSEÑ; l. Con ayuntamiento en la prov, audiencia territorial; c.g. de Barcelona (12 horas) part. Judicial de Granollers (6). Situado en la falda de la montaña de su nombre, con buena ventilación y CLIMA sano, aunque bastante frio; las enfermedades comunes son fiebres gástricas e inflamaciones. Tiene 426 casas diseminadas y 1 iglesia parroquial (San Agustín) servida por un cura.

El termino cofina con Viladrau; E. y O. San Esteban de la Costa y S. Santa Susana de Vilamayor. El terreno es montuoso, mucha parte poblada de robles, encinas, hayas y pinos; abriga en su seno minerales de cobre, hierro y plomo, y de piedras silíceas muy bonitas. Los caminos conducen a los pueblos limítrofes y a Vich, pero todos se hallan en mal estado. El correo se recibe de San Celoni. Produce: centeno, maiz, legumbres, patatas y manzanas; cria ganado lanar, cabrio, vacuno y de cerda; caza perdices, liebres y palomas, y pesca barbos, anguilas y truchas en el rio Tordera, cuyas aguas fertilizan el terreno y dan impulso a dos molinos harineros. Se celebra mercado los domingos. Población: 42 vecinos, 240 almas. Cap. Productivo 2.987,200. Impositivo, 74,680"

Sobre el Montseny cal dir que el corresponsal que va redactar la descripció coneixia molt poc el país, en canvi es força encertat en la descripció dels camins. En canvi pel que fa a la toponímia la dóna amb versions populars molt poc encertades, com el Coll de Romegats que ell anomena *Romagast*, Viladrau no *Villadrau*, el Coll del Buc no de *Bruch* i el Coll de Bordoriol, que anomena del *Bruch de Riol*.

FOTOGRAFIA J.M. PANAREDA

Camí abandonat vorejat de parets de pedra seca per a protegir els conreus dels ramats.

Per cloure aquesta evocació sobre el Diccionari Madoz i el Montseny acabem aquesta breu presentació de l'obra i el seu autor recollint les dades essencials que ell ens dóna sobre cada poble del Montseny, cosa que fem amb un resum o quadre que pot servir per conèixer una etapa del seu passat, amb estadística del 1842, que és l'única que Pascual Madoz feu servir en tota la seva obra. Hi hem afegit l'extensió territorial de cada municipi, cosa que Madoz no va fer perquè no existiria al seu temps cap estudi sobre aquest tema.

La grandesa o petitesa de cada terme es pot relacionar amb el nombre d'habitants i la seva riquesa i contribució econòmica a l'estat o consums en llenguatge popular, calculats en *reales de vellón*.

Per això recollim només la pertinença de cada lloc al partit judicial, creació feta 10 anys abans de l'edició del diccionari, les famílies que el diccionari anomena *vecinos*, el habitants que anomena *almas*, el *capital productiu* o estimació de la riquesa i el que havia de pagar a l'estat *capital impositiu*.

Poden ser útils i de profit per alguns investigadors o curiosos les dades de població i el que s'estimava que produïa cada municipi i la contribució que per ella devia pagar, tot segons l'estadística del 1842. La de l'extensió és moderna i no la dóna el Diccionari.

Població	Partit judicial	Veïns	Habitants	Extensió	Cap. productiu	Cap. impositiu
Aiguafreda	Granollers	81	325	7,96 Km²	1.842,000	46,050
Arbúcies	Sta.Coloma	287	1084	86,95	7.092,000	177,320
Breda	Sta.Coloma	89	448	5,09	2.756,400	68,910
El Brull	Vic	24	202	4108	1.766,400	44,160
La Castanya	amb el Brull	16	84	"	956,000	23,900
Campins	Arenys de Mar	49	189	7,38	624,400	15,610
Figueró-Vallcàrquera Montmany	Granollers	85	427	14,70	1.438,600	35,940
Fogars	Granollers	52	244	40,15	3.531,000	89,540
La Garriga	Granollers	240	1180	19,72	6.820,000	170,522
Gualba	Arenys de Mar	34	199	23,24	2.205,600	55,140
Montseny	Granollers	42	240	27,02	2.987,200	76,680
Palautordera Sta. Maria	Arenys de Mar	129	593	17,5	6.586,400	164,660

Palautordera Sant Esteve	Arenys de Mar	90	436	10,73	3.186,800	79,600
Riells St.Esteve Sabruguera, Viabrea	Santa Coloma	53	603	26,53		
Samalús	amb Cànoves	60	302	amb Cànoves	2.624,400	65,650
Sant Celoni	Arenys de Mar	420	1598	65,44	6.520,000	163,000
Tagamanent	Granollers	44	183	43,48	3.066,000	76,670
Seva	Vic	146	664	29,10	2.279,000	69,940
Terrassola de la Plana		6	35	unit a Seva		
Viladrau	Vic	114	501	50,61	5.296,000	132,400
Vilamajor St.Pere	Granollers	140	628	34,74	9.074,000	226,050

Aquest quadre o recull de dades ens permeten veure la diferència de poblament entre els diferents municipis, la seva extensió territorial i la riquesa que se'ls estimava. També permet fer algun estudi més detallat de la regió del Montseny que aquí estimem en 20 municipis que es reparteixen els 590 quilometres quadrats aproximadament, que ocupen amb un poblament de 2261 famílies o veïns i 10140 habitants dels quals 3862 es reparteixen entre les tres poblacions més importants d'aquesta regió que són Arbúcies, la Garriga i Sant Celoni.

Altres consideracions es podrien fer sobre la mitjana d'habitants per municipi dels pobles o municipis montsenyencs però escapa a l'intent que ens ha portat a fer aquest petit treball.